

Gela txiki ta estu bat. Leiotik at, tellatu zar batzuk. Urruti-xeago, lago urdin-urdin bat, munduko lagorik altuena: Titikaka, alegia. Lagoaren beste aldean, urruti-urrutian, begiak jo ala, Andes mendi altsuak, betiko elurrez zurituak. Kopakabana'n nago. Tokitan, mutillak!... 3.850 ko alturan bizi naiz. Ezta gero txan-txetako gauza! Gora begira jarri bear dituzute begiak euskal-

Agur, Aita Salvatore!...

karmelo iturria

dunok gu urrutian ikustarazteko. Baña ondo bizi gera. Arnas-estuka batzutan, eskallerak laisterka igo ezifik. Birika-auspoak sendoak bear emen... Pozik alare, oso pozik...

Bat-batean, ustegabeko karta jaso det. JAKIN aldizkariaren zuzendariarena ain zuzen. Beñiola, Arantzazu'n nere euskera-

-ikasle izana bera. JAKIN'erako Mitxelena'tar Salvatore zanari buruzko lantxo bat eskatuz idatzi dit. JAKIN aldizkaria!... MITXELENA zana!... Oiek burutapenak eta oroipenak datozkit burura, gogora ta biotzera! Nola ukatu nere lagunik maiteen eta kutunenari buruz eskatzen didatena? Ezin inoiaz ere. Bein da berriz ura aiatuz idatzita ere, ezpaitegu zer-esana agortuko. Alako gizona genun bera. Gizona, pralilea ta apaiza. Ta guretzat bereziki, alako euskalzale jatorra. Gure aldian inor gutxi bezela. Irakurri ditut, jende on batzuk ortik onera bidalita, Artetxe'k, Basarri'k eta Amillaitz'ek «La Voz de España»n eta «Zeruko Argia»n idatzi dituzten artikulutxoak. Tajuzkoak, ederrak, maitasun beroz idatziak. Suiza'n argitaratutako «Vida» erdal-orritxoia ere eskuetaratu zait, ara joandakoen boletina alegia, eztaikit nork bialduta. Danak goratzen eta aupatzen dute gure Mitxelena zana. Ez bear aña alare... Asmatuko al det nik zeozer esaten? Zaila zait benetan. Ain lagunak giñan, ain sakkonkiro ezagutzen eta maitatzen genun elkar, ain bat giñan ainbeste gauzetan, gure pentsaeratan, gure maitasunetan... Bat-batean galdu degula pentsatze utsak, malkoak ixuriazten dizkit. Barkatu...

Barka-eske asi bear det derrior. Aita Salvatore zanari buruz nere oroipenak paperean jartzean, «ni ta nere gauzak» bear baño geiago aiatatu bear bai-ditut. Ezin det bestela idatzi. Ez nuke ezer asmatuko. Barka, bada, arren! Gauzak burura datozkidan bezelaxe esango ditut. Ezer orraztu ta txukundu gabe. JAKIN aldizkarirako idazten ari naizela konturatzen naiz. Ezta gauza makala alako aldizkari goitar eta mardulean idaztea. Ez nun beñere uste aldizkari ontan inoiz idatzi bear nuanik. JAKIN aldizkaria! Amar urte betetzen omen ditu aurtan. Urte-mordoska polita da alako aldizkari batentzat. Nere zorionik beroenak bere egilleai. Izan ziranai eta diranai. Ondo gogoan ditut aurreneko aleak atera ziraneko denbora alek. Orduin lanean ziarduenak ba dakite nik eman nien laguntzatxoaren berri. Orain urrutit nago ezertanako. Jasotzen ditut alare JAKIN'en zenbakiak noizean bein. Eta pozik irakurtzen. Eztaikit nork bidalita etortzen diran. Eskerrak berari emendik. Oar txiki bat ematea uzten al didazute gazteok? Zuen aldizkariaren euskera-modua berdin xamarra iruditzen zait, «estereotipo»n ateratakoa bailitz, personalidaderik gabea. Bat irakurri, bestea irakurri: ia berdin. Len etzan ala, nere ustez. Ta barkatu nere ausarditasuna, ba dakit euskera-kontuan ni baño maixuagoak zeratela-ta...

Eguberritan eta bat-batean eldu zitzaigun berria: «Aita Salvatore il da». Orrelaxe: bat-batean eta besterik gabe. Otz, illun eta ustegabeko. Zeaztasunik baterere gabe. Gaixo zegonik ere ez genekin. Geroztik jakin ditugu zeaztasunik asko. Baita Donostian, Zarautzen eta Arantzazun egin zaizkion illetaen berri ere. Ederrak benetan danak... Gogorra izan zan neretzat berria. Nere lagunik maiteena ta kutunena galduan. Nork pentsa orain lau urte Zarautzen alkarri agurra eman genionean berriz alkar ikusi bear ez genula? Txikitatik giñan ezagunak. Erri batekoak giñan eta apaiz-ikasteetan aurrera ginjoazela, gero ta batuago ta alkartuago bizi giñan. Geroztik alkarrengandik urruti bizi izan gera biok. Baño alare bat eginda. Ameriketara etorri zanean egin zidan agurra ta bota zidan erronka bere «Arraun ta mets» liburuaren itzaurrean irakurri zenezakete. Bera itzultzean, neu ez ote nintzan Ameriketara etorriko. Ta alaxe gertatu. Ura itzuli ta ni etorri. Juxtu-juxtu agurtu nun nere errian. Alkarrizketa goxoak izan genitun azkenengoak...

karmelo iturria

Gazterik erne zitzaion Aita Salvatore'ri euskerarenganako maitasuna. Ta olerkietarako gogoia. Arantzazuko Kolejioan ikasle zala piztu ere. Amairu-amalau urte zitualarik. Arrezkerostik ekingo zion etengabe euskera lantzeari ta bertsoak eta olerkiak asmatzeari. Euskal idazlerik gorenengo eta euskal olerkaririk onenetako izatea allatzeraño noski. Etzetik zetorkion azia. Bere aitonak oso poliki ateratzen omen zitun bertso-berriak, raiz-ta erriz-erri ta plazaz-plaza ibillia ez izan. Bere aita

zana ere oso bertso-zalea zan. «Etxebeltz» Zarauz'ko baserrian maiz entzuten ziran gure antziñako bertso-rikerederrenen doñuak eta itzak. Xalbator'e'k txikitatik ikasi zitun eta bai ondo buruan gorde ere. Gazte zala, oso atsegin zitzaion bertsoak barra-barra kantatzea. Abots eder eta zolia zun, ta musikarako belarri oso ona, gutxi bezelakoa. Bertso-zalea ta musika-zalea zan erabat, eta bietan naiko ikasia ta eskolatua. Eskudero maixu ta musikolari aundiak ba daki ortaz zerbait. Arantzazun Teoloji-ikasle zegola, bertso-berrien doñu ta asieraitzak idazti batean jartzen asi zan, bertso bakoitza bere neurrian, zortziko aundiak eta txikiak, amar edo zortzi edo zazpi silabazkoak illeran beren doñu bereziekin. Kuadernu ura neronek daukat gordeta ementxe, berberak emanda, pitxirik eta edergaillurik maiteen bezela. Berak Zarautzen nobizio zala ateratako bertsoak ere ba dira bertan.

Prantziskotar abitua jantzi baño len il zitzaion bere ama zana. Oso maitea zun berak. Utsune ederra senti izan zun bere bizitza osoan. Bereala atera zun olerki bat bere ama zanaren oroiz. Orain bere il-oroi-garriz ateratako estanpan azaltzen diran itzekin asten zan. «Lurrean lore ziñan», alegia. Gero bere «Ogei kanta»n Arantzazuko Amari zuzendu bazion ere, bere ama zanaren oroiz ateratakoa da olerkia; zerbait aldatua, ori bai. Bere bizitzak eta bere sentierak ematen zion motiburik eta temarik naikoa olerkiak egiteko. Bizitza benetan «bizi» egiten zun Mitxelena'k gaztetandik. Sutsua zan, biotz berokoa, maitasun sendokoa, biotzondo aundikoa. Ta lagunetikoa iñolaz ere. Ba zekin, ondotoxo jakin ere, lagunak egiten eta besteen barrura sartzen. Jendartekoa ta gizartekoa zan oso. Ori neuk baño areago aitortuko dutenak ba dira or makiña bat. «Gizona» maite zun Salbatore'k, gizona

ezagutu nai zun sustraitik eta sakonki. Orregatik gizona ezagutzera ta maitatzera eramaten gaituzten gaiak atsegin zitzaizkion geienik ikasle zala: Soziologia, Psikologia ta abar... Orrela eldu zan gero apaiz izatean, gizona maita izanik, lagun urkoarenganako maitasunak eraginda, Ameriketan, Suizan eta ainbat on egitera.

Utzi eidazute bere bizitzako bizpairu gertaera gogoratzen. Gaztetan biurria zan oso, ezin-egona, kezkatia. Geroagokoan ere, bein baño geiagotan azalduko zitzaion eta agirian jarri bere izaera ori. Beñola, biurrikeriren bat egiña zun. Etzan gauza aundirik izango. Ta orduntxe egokitu zitzaion bere arreba monjaren Profesa eguna. Iru arreba ditu monja klarisak. Zarrena zan ordun Profesa egitekoa. Oso maitea zun Salbatore'k, bere urrenengoa bai-zan familian. Nagusiak etzioten Zarautzera joaten utzi. Zearo minduta gelditu zan. Ta... olerkigintzari ekin zion. Ta bere arrebatxo monjari zuzendutako olerki ederra asmatu zun bereala. "Arraunta amets" bere liburuan deuzute, zertxobait aldatua. Antonio bere anai zanaren Mezaberri-tarako ere bertso ederrak ate-

ra zitun, berak eta bere anai zarrenak kantatzekoak. Liburu ortantxe azaltzen dira. Beste bein, gau beteko trenean Madrid'era ginjoazela (Arantzazuko korua zijoan Madrid'era abestera) bertsoak asmatzeari ekin genion. Beraxe jardun zan geien bertso berriak atera ta kanta, nekatu gabe. Saiatu izan bazan, etzan bertsolari makala irtengo.

Orduko Arantzazuko ikasle euskalzaleok talde bat osatu genduan: BAI taldea, alegia; Lizardi zanaren "Itz lauz" liburuko artikulu batzuen ideiai jarraituz. BAI izeneko errebitatxoa ateratzen gendun euskeraz, makinaz kopiatuta. Len-dik LORAMENDI izeneko beste bat aterea zuten urtetan Mitxelena'k eta bere aurrekoak. Eta geroxeago baita IZARÑO izeneko bat ere. Etzan errexa ordun gauza oietan ekitea. BAI

taldekoak Mitxelena genun gure gidari ta auspo-emalle. Bera zan gure maixu ta nagusi euskera kontuan. Gu baño askoz gorago ikusten genun bera, bai olerkigintzan, bai itz lauz idaztean.

Gauza politak egin zitun BAI taldeak. Beñola, antzerki saio eder bat ere bai "Arantzazu"ri buruz. 1943'garren urtean zan. Arantzazuko Ama Gipuzkoako Zaindari izendatu izan zaneko 25 urte-urrena ospatzen genun. Ta antzerki-saio bat egitea otu zitzaigun. Bera izan genun ordun ere gure gidari, bere itz lauzko lanekin, bere olerkiekin, bere erti-lan ederrekin. Asmamen eta irudimen bizikoa zan. Eta buru argia zun oso. Ikas-lanetan beti aurrenetakoa bera. Orduntxe erne zitzaion ARANTZAZU poema egiteko gogoa. Eta lanari ekin zion gogotik. Jardun da jardun, lan da lan, Meza-berria ematerako ia bukatuak zitun bere poema zoragarriaren aurrenengo bi atalak. Iru-garrena geroago, Donostian bizi zala, egingo zun. BIZI NAI izenekoa, alegia; oraindik

argitara gabekoa (noizpait ikusiko al degu) ta geroago "Euzko Gogoa" aldizkari ederrean saritua izana.

Etzan bere lanetan nolani asetzen zan oietakoa. Etziztaion gauzak erdipurdika egitea ta uztea gustatzen. Bein da berriz ekingo zion bere olerkiak eta lanak orraztu ta obetzeari. Errex sortzen zitzaizkion olerkiak, irudimen bizikoa zanez, baño alare etzan orrekin asetzen. Nerekin detan idaztitan ageri da. Bere letra txukune-kin idatziak ditu olerkiak, baña goian eta beian, alboan, eskubian eta ezkerrean, lumaz edo lapitzez eztakit zenbat orrazte ta txukuntze ageri diran. Orrelakoa zan. Ase-eziñekoa, bere gauzakin kontentagaitza, erdian geratu gabe beti gorago jotzen zuana. ta orrela allatu zan sermolari bikain, olerkari fin eta euskal idazle gorengo izatera. Bein lanean asten zanean, gogor eta sutu eta bere indar guziz ekingo zion bere arloari. Bukatzerano. Donostian zala, BIZI NAI ez ezik, bere "Ogei Kanta Arantzazuko" ta "Arran ta

amets" liburuak ere prestatu zitun. Gure errian ain sartuak diran kanta goxoak asmatu zitun: "Zuk zer dezu", "Zure errukizko" ta abar. "Arraun ta amets" lendik ateratako olerkiakin osatua dago. Bere lanak argitaratzean ere, kontentagaitza zan. Txukun eta eder azaltzea gustatzen zitzaion. Bera Ameriketara etortzean, nere esku utzi zun azken aitaturako bi liburu oiek argitaratzea. Ikusi zitunean etzan ain atsegin. Paper on, azal eder, letra txukun, dana egoki zun berak gogoko. Bere itz lauzko liburu "Ama Semeak Arantzazuko Kondairan" idazteko Zarautzera joan zan eta bi illabetean bukatu zun lana.

Mezaberria emanda Donostira joan zanean asi zan olerkigintzan sariak irabazten. "Educación y Descanso" zalako bazkunak eratutako txapelketa aietan ia urtero irabazten zitun sariak. Bat baño geiago ere bai batzutan gai ezberdientan. Geiegi ere ba zala esaten genion. Baña bigarren saria irabazi zuneko batean etzan

giro berarekin. "Ama" zun gaia norgeiagokak eta Lekuona apaiz gazteak eraman zun lenengo saria. Beti aurrena izatea eta beti gorago ta aurrerago jotzea zan Mitxelena'ren lema. Orrelaxe egiten bait-dira gizon aundiak...

Ameriketara etorri zanean, batek baño geiagok pentsa izan zuten euskerarako galdua genula. Baña bai oker atera beren ustea. Alako batean, berak bialdutako ta makinaz kopiatutako idazti luze bat jaso nun Arantzazun nengola. "Unamuno ta Abendats" liburu sakon eta ederra izango zana zan idazti ura. Gogoz irakurri gendun bere lagunok. Andik urte batzutara beste idazti bat eskuetara zitzaidan monjatxo baten bidez. Berak bialdutako "Erri bat gurutzbidean" idaztia zan. Ederra benetan drama ura! Eskudero maixuak drama orri musika jartzea zan bere irrikarik biziena. Ameriketatik itzuli zanean joan gintzaion Eskudero'ri bere etxera. Azaldu zion Mitxelena'k Eskudero'ri berak zeukan itz-jario biziakin dramaren muiña. Zoratuta

SALBATORE MITXELENA

- 1919: ilbeltzak 18, jaio. Zarautz'en. Iñurritza auzoko Etxebeltz'ean.
- 1943: abenduak 28, apaiz. Arantzazu'n.
- 1945'tik 1954'ra: Donostia'n, sermolaritzan.
- 1954: Montevideo'ra. Hurrengo, Asuncion'era eta Cuba'ra. Azkenik, sermolari bezala Ameriketara zear.
- 1963: Suiza'ra, emigranteen kappellau.
- 1965: abenduak 20, Suiza'ko Chauv-de-Fonds'en hil.
- ARGITARATU ZITUAN:
- 1949: «Arantzazu, Euskal Sinismenaren Poema».
- 1951: «Ama-Semeak Arantzazuko Kondairan».
- 1952 aldera: «Ogei Kanta Arantzazuko».
- 1956: «Arraun ta Amets» (Kuliska-Sorta).
- 1956: «Unamuno ta Abendats». Urgazle zan.
- Sari asko irabazi zuan bere olerkiekin.

gelditu zan Eskudero ta opera moduzko poema zoragarri bat egin zitekiela esan zigun. Eskudero, lagun maite: noizpait ikusi bear ote degu zure lan

ori? Ba dakizu zure ta nere lagun maite Mitxelena'ren gogo betekoa izango zana... Ekin zaiozu alako batean... Ni onera etorrita gero, "CONFIXUS" izenarekin zerbait aldatua bialdu zidan drama. Sakona ta zoragarria! Orain Caracas'en bizi dan Ibinagabeitia'tar Andima'ren eskuetan egon bear du, neronek emendik bialduta. Beste lan batzuk ere ba zitun Mitxelena'k gogoan eta asmoan. Beste drama bat Ona ta Gaitza gai arturik eta Euskalerraren gaurko egoerari egokituta. "Bidarte: bide bi tarte" edo izango zukean titulua drama orrek. Gaia pentsatua ta sakonduxea zun karta batean esaten zidanez. Nobela bat ere egitekoa ote zan-edo. Ta beste lanak ere asmoan zitun. Euskalerrria ta euskera zitun bere maitemiñak eta, naiz Ameriketan edo Suizan egon, aiengan pentsatzen egongo zan beti.

Danetan eta beti *benetakoa* izatea zun gogokoen. Bere praille ta apaiz bizitzan, pulpitoan edo eguneroko bizimodu lau eta arruntean *benetakoa* izatea. Etzan iñolaz ere azal-

-eder eta barne-uts oietakoa. Eztzitun maite Kristok beiñola aitatutak, obi-zuri oietakoak. Ta benetako izate orrek kezkatzen zun geiena. Batez ere pulpitoan iragartzen eta erakusten zuana bere bizitzan betetzeak. Kezkati zala esan det lenago. Danetan zan ala, baña batez ere barruko gauzetan, barne-bizitzan, sinismeneko kontuetan, apaiz lanetan. Sinismenak lanak ematen zizkion. Artetxe'k orrelako zerbait aiatatu du bere artikuluan. Baña bere ezbai ta dudak alde batera, sinismen sendoa izan zun beti. Bere *benetakotasun* edo benetakoa izan naiak ekartzen zizkion askotan ezbaiak eta zirimolak. Baña naimen aundikoa zanez, errex menderatzen zitun. Asko ikasia ta irakurria zan, bai literatura gaietan, bai oraingo eliz-gaietan. Edozein izkuntzetako gaurko olerkariak eta idazleak gogoko zitun. Ba zekin nundik nora zebillen gaurko literatura, itz lauz eta olerkiz. Ta eliz-gaietan orain nodan dauden teologoak ezagutzen zitun... Buru argia, irudimen bizia ta

biotzondo sakona zitun. Ta odol berokoa zan. Eztabaidetan biurria zan oso. Etzan errex menderatzen. Iztuna beste aldetik, gai bereziak zitun eztabaidan jarduteko. Baña errarik gabea, biotz onekoa zearo, maitasunari, lagunarteari ta adiskidetasunari emana.

Gizon aundia galdu du Euskalerriak. Olerkari gorenengoa. Bere "Arantzazu" poema zoragarria, bere olerki sari-tuak, bere "BIZI NAI", "Ogei kanta" ta "Arraun ta Amets" liburuak, eta bere "Gurutzbidea" lekuko. Etzan orain modan dauden eta ainbat aupa-tzen dituzten olerkari illun eta ulerkaitz oietakoa (barka, gazteok!). Naiz-ta bide berrietatik abiatu, ba zekin erriarengana jotzen eta errikoia izaten. Itz lauzko idazle sakon eta fiña. Erderaz "estilista" esango genuken oietakoa. Zeiñen txairo, txukun eta egoki erabiltzen duan euskera bere "Ama Se-meak" eta "Unamuno ta Abendats" liburuetan. Zearo bere mende jarria zun izkera. Bere-berea zun idaztankera, Mitxelena'rena ez beste iñorena.

Etzan oraingo aldizkarietan maiz ikusten diran naturaltasunik eta personaltasunik gabeko idazle oietakoa (barka, berriz ere, gazteok!). Makina batetik lukainkak bezela ateratakoak ematen duten idazle oietakoa... Ondo esan du Amillaiz'ek prosistarik ederrena Mitxelena genuala aitortuz. Sermolari bikaiña. Euskalerriko pulpitoak lekuko. Ta Euskalerrikoak ez ezik, Ameriketako lurralde askotakoak ere bai. Kuban, Montebideon, Bolibian, San Salvador'en, Kolonbian eta beste lekutako pulpitoetan ibillia zan. Eta beti ta nunai erriaren erraietan barrura sartzen ba zekin, erriaren biotzondoa ikuitzen maixua zan. Oraindik badira Bolibia ontako La Paz urian bere sermoi eder eta sakonak gogoan dituztenak. Eta Mixio ura 1957'garrenean eman zuten... Gogoratzen al dezute **TIME** Norteamerikako aldizkari eza-

gun eta famatuan azaldu zan bere erretratua? Arpegiak sua zeriola, giarra betekoa zan bere sermoietan. Sutsu ta beroa... Gizonekikoa. Gizona errotik maite zuna. Gizartekoa ta lagunartekoa, adiskidetasunari emana. Beti on egiteko ta lagun urkoari laguntzeko prest zegona. Ameriketan Suizan eta nunai bere ibillerak eta on-egiñak testigu...

Gizon aundia galdu du benetan Euskalerriak. Eta nik nere lagunik maiteen eta kulturen. Nork beteko ote digu berak utzi digun utsunea?... Aita Salvatore maite: Agur betiko! Zaude Jaunagan. Ta or goitik emen beian gelditzen geran zure lagunaz, zure ta gure Euskalerriaz oroi ta otoi...

Asi bezela, barka-eske bukatu bear det. Barka, arren, berriro ere «ni ta ni» geiegi erabili ditudalako. Bafin ezin izan det besterik asmatu eta bestela itzegin. Agur bero bat danoi urrutiko lurralde auetatik.